

KÁRPÁTI ANDRÁS DÁNIEL

Megjegyzések egy boiótiai felirathoz

Tanulmányomban néhány megjegyzést szeretnék tenni egy ismeretlen származási helyű boiótiai felirathoz. A legfontosabb kérdések, melyekre választ kívánok adni, a következők: ki ajánlotta fel a feliratot – ezen belül Hippias személyét kísérlem meg azonosítani. Hol állhatott a szobor, a fővárosban, Thébaiban vagy netán Thespiái városában? Kit ábrázolhatott Lysippos által készített remekmű, a nagy harcossal Pelopidast vagy esetleg a bölcs Epameinóndast? Kitérek továbbá a szobor felállításának lehetséges dátumára, mert az támpontként elsődlegesen befolyásolhatja a fenti kérdések megválaszolását. Végül mindezekre válaszolva állítok fel egy lehetséges hipotézist.

INDEX NOMINUM: Hippias; Lysippos; Pelopidas; Epameinóndas

INDEX RERUM: Thespiái; Thébai; *boiótarchos*; felirat

Tanulmányom egy érdekes boiótiai felirat¹ kapcsán szolgál néhány megjegyzéssel, nevezetesen a feliraton olvasható nevekkel, a helyszínnel és a datálással kapcsolatban. A SEG LVI (2006) 551-es ismeretlen származású felirat összefoglalója szerint a szöveg egy szobor metrikus felajánlási felirata Zeus Saótésnak. A szobor egy thébai hadvezért ábrázolt és Lysippos készítette. Anyaga mészkő, jobb oldalán törött. 1990-ben² került a Thébai Régészeti Múzeumba. Első fordítása franciául jelent meg, Pierre Ducrey készítette.³ A felirat hatsoros, első négy sora egy páros *epigramma*, melyen felfedezhetők a *hexameter-pentameter* váltások, bár a töredékesség miatt ezt nehéz pontosan megállapítani.⁴

[Π]ατρὶς ἀριστεύουσ' ἀλκῆι δορὸς Ἑλλά[δος ἄλλης]
 [εἶ]λετο τόνδ' αὐτῆς ἠγεμόν' ἐμ πολέ[μοι]
 [ὀ]ς ποτε κινδύνοις πλείστοις Ἄρεως ἐ[ν ἀγῶσιν]
 [τ]ὰς ἀφόβους Θήβας μείσζονας ἠύκλε[ισεν].

vacat

Ἴππίας Ἐροτιώμιος Διὶ Σαώτη : ἀνέθη[κε].
 Λύσιππος Σικυώμιος ἐπόησε vacat⁵

¹ SEG XLIX 543; SEG LVI 551.

² Ezt követően az évszámok Krisztus előtt értendőek.

³ P. DUCREY: *Une base de statue portant la signature de Lysippe de Sicyone à Thèbes*. CRAI 143 (1999) 7–20.

⁴ KNOEPFLER (2009: 459).

⁵ „Hellas más városai felett lándzsahegygel győzedelmeskedő haza választotta őt vezéréül a háborúban, aki egykor Arés legnagyobb veszedelmei közepette szerzett a félelmet nem ismerő Thébainak nagyobb dicsőséget az ütközetekben. Hippias, Erotión fia állította Zeus Saótésnak, Sikyóni Lysippos készítette.” (A szerző prózai fordítása)

Megjegyzések egy boiótiai felirathoz

A felirat szövege⁶ kifejezetten heroikus hangvételű. Az árészi veszedelmek és a szóhasználat Pelopidas jelleméhez és életéhez áll közelebb. Mintha csak Plutarchos életrajzát olvasná az ember, annyira magasztos és felemelő. Természetesen nem elképzelhetetlen, hogy a felirat Epameinondasról szól, de a thébai hegemonia idejében Epameinondas inkább az „ész”, míg Pelopidas a „szív” volt.

A felajánló Hippias, Erotión⁷ fia (Ἱππίας Ἐροτιώνιος), akit a *boiótarchos* Hippiasszal azonosíthatunk.⁸ Ezenfelül nem sok mindent tudunk személyéről, jóformán semmilyen forrás nem áll rendelkezésünkre róla. Sem kortárs történetírók, sem későbbi szerzők nem említik, ezért nehéz helyzetben vagyunk, ha pontos képet szeretnénk festeni a felajánló alakjáról. Alapos kritikai vizsgálatunk után kijelenthetjük, hogy a felajánló és a *boiótarchos* Hippias valószínűleg egy és ugyanaz a személy lehet. Véleményünk szerint egy magas állami tisztséget kétszer (ha nem többször) is betöltő egyénnek lehetett annyi befolyása vagy pénze, hogy szobrot emeljen (talán) Pelopidas emlékére. Vizsgáljuk meg röviden, vajon kit formázhatott a szobor? A felirat alapján egy lándzsás alakot kell elképzelnünk, minden bizonnyal *hoplita* fegyverzetben,⁹ aki a harcokban nagy dicsőséget szerzett Thébainak. Ennek alapján mindössze két ember jöhet számításba. Ők ketten a thébai hegemonia nem csak emblematis, de a csatában is az első sorokban küzdő vezetői: Epameinondas és Pelopidas (hogy melyikük, azt a datálásnál fogjuk tovább vizsgálni).

A felirat által említett másik személy a Sikyóni Lysippos, a híres bronzszobrász, aki a szobrot készítette (Λύσιππος Σικυώνιος ἐπόησε). Lysippos az achai Sikyónban született 390 és 385 között (a datálás bizonytalan). Rendkívül termékeny művész volt, aki több mint 1500 szobrot készített, melyekről számos forrás megemlékezik.¹⁰ Jelen esetben a boiótiai kötődés érdekes, legfőképpen a szobrász két műve: az egyik a thespiai Erószobor, amely bizonyítékul szolgálhat Lysippos thespiai működésére;¹¹ illetve egy delphoi felirat, melyet a thessaliaiak ajánlottak fel Apollónnak, minden bizonnyal Pelopidas halála után, hogy kimutassák szeretetüket a thébai vezér iránt, aki személyes ügyének vélte a

⁶ A szövegre vonatkozó filológiai kommentár: DUCREY–CALAME (2006: 67–71).

⁷ Az Erotión név gyakori Boiótiában, ahogy a Hippias is meglehetősen sokszor fordul elő. Lásd FRASER–MATTHEWS (2000: 145; 208).

⁸ IG VII 2407; 2408. A két feliratot a legtöbben 369-re és 363-ra keltezik. Az említett vezetők pedig a következők 2407: [β]οιωπαρχόν[τ]ων Τίμ[ωνο]ς, Αἰτών[δ]ος, [Θ]ίμωνος, [Μ]έ[ν]ωνος, Ἱππί[α]ο, [Ε]ύμαρί[δ]ο, | Π[άτ]ρ[ω]νος. 2408: βοιωπαρχόντων | [Α]σσωποδώρω, Μαληκί[δ]ο, Διογί[τ]ο[ν]ος, Μιξί[λ]ο, Ἀμινά[δ]ο Ἱππί[α]ο, | Αἰτών[δ]ο. WISEMAN (1969: 197–199); vö. BUCKLER (1980: 28); ROESCH (1965: 76–78; 100–103; 118); DUCREY–CALAME (2006: 72–73).

⁹ DUCREY–CALAME (2006: 75–78). A szerzőpáros néhány példával szemlélteti a szobor lehetséges kinézetét.

¹⁰ Csak a legfontosabbakat, a teljesség igénye nélkül: Cicero, Plinius, Pausanias, Strabón, Plutarchos. Ezen felül az összes forrás szövegét és olasz fordítását lásd: MORENO (1974: 151–281). Lysippos életéről és műveiről bővebben: MORENO (1974: 1–41); IG VII 2533; CEG II 786.

¹¹ Erószoborról: Paus. 9,27,3; KNOEPFLER (2009: 459–460); SEG XLVII 518.

thessaliali kérdést.¹² Ezt a felajánlást is Lysippos készítette 364/362 körül. A fentiek alapján talán nem tévedünk, ha úgy gondoljuk, hogy a felirat által leírt szobor Pelopidast formázhatta.

Hol állhatott a szobor? Erre a kérdésre két város jöhet számításba. Az első Thébai mint a boiót szövetség és a thébai hegemonia központja, a másik pedig Thespiiai, mely szintén régóta jelentős városnak számított. A boiót szövetség újrászervezése után (375) Thébai hatalma megnőtt, mert a régi tizenegy *boiótarchos* helyett attól kezdve csak hetet választottak, ezzel is a thébai befolyást erősítve.¹³ Mégis több érv szól Thespiiai mellett. Kezdjük a feliratban szereplő Δὶ Σαώτη azaz Zeus Saótés nevével, akinek a felajánlás történt. Pausanias egy mitikus történetben meséli el, hogy Thespiaiban miért van a megmentő (Saótés) Zeusnak kultusza.¹⁴ Ez az *epitheton* fellelhető több más helyen is Boiótiában.¹⁵ A továbbiakat illetően csak feltételezésekbe tudunk bocsátkozni. A feltevést, miszerint a szobor Thespiaiban állhatott, az alábbiakban számos bizonyíték támasztja alá. Első (és talán legkevésbé tartható) állításunk, hogy a szobrot a 375-ös év eseményeinek az emlékére készítették, ekkor ugyanis több csatát nyertek a boiótok a spártaiak ellen, Pelopidas vezetésével.¹⁶ Mi több, a Thespiiai melletti ütközetben veszítette életét az a Phoibidas, aki korábban Thébai fellegrárát elfoglalta, és spártai fennhatóság alá vetette a várost. Lehetséges, ámbár kétséges, hogy ezen események után emelték volna a szobrot, sőt a datálás szempontjából a 70-es évek vége is korainak tűnik. Mint említettük, Lysippos Erős-szobra Thespiaiban állt; e műalkotás léte talán újabb – ha nem is túl erős – érv amellet, hogy a művésznek lehetett itt más alkotása is. Ezen a ponton megkockáztatjuk a feltételezést, hogy Hippias, az említett *boiótarchos* esetleg thespiai származású volt. Az említett feliratokon kívül semmit nem tudunk személyéről, ezért talán nem elvetendő gondolat, hogy Thespiaiban született, ami megmagyarázná az emlékmű helyét.

¹² CEG II 791; SEG XXII 460; vö. MORENO (1974: 43; 52–55). Ezeket érdemes összevetni az alábbi forrásokkal is: Plu. *Pel.* 33–34; és *Nep. Pel.* 5; Diod. 15,80,5; BUCKLER (1980: 180).

¹³ *Hell. Ox.* 16,3–4. Vö. BUCKLER (1980: 18–25); A szövetség intézményrendszere a következőképpen épült fel: minden tagállamban négy tanács működött, amely felváltva intézte az ügyeket, a döntéseket egymással egyeztetve hozta. Tagjait vagyoni cenzus alapján válogatták. Boiótia egységes közigazgatását úgy szervezték meg, hogy a tartomány területét tizenegy körzetre osztották, mindegyik élén egy-egy *boiótarchos* állt, akit egy évre választottak. Thébai és a hozzá tartozó területek (Plataiai, Skólos, Erythrai, Skaphai) négy, Orchomenos és Hysiai egy-egy, Thespiiai és Tanagra pedig szintén egy-egy körzetet tett ki; Thisbai és Eutrésis ketten, Haliartos, Lebadeia és Koróneia hárman, végül Akraiphnion, Kópai és Chairóneia szintén hárman alkottak egy-egy körzetet.

¹⁴ Paus. 9,27,7–8; SCHLACHTER (1994: 150–152); DUCREY–CALAME (2006: 72–73).

¹⁵ A legtöbb forrás az orchomenosi Zeushoz köthető, bár az vizsgált időszak után, inkább már a makedón hatalom idejéből: IG VII 3206; Arr. *An.* 3,19,5; Diod. 17,74,3; SCHLACHTER (1994: 123). Zeus Saótés fellelhető még Akraiphnionban: IG VII 1668; SEG XV 330; 332; SCHLACHTER (1994: 93–95); és talán Plataiaiban: IG VII 1668; Plu. *Aris.* 11,5–6; SCHLACHTER (1994: 143); DUCREY–CALAME (2006: 73–74); illetve, ha Thébaiban állt a szobor, akkor természetesen ott is kellett lennie Zeus Saótés kultusznak: SCHLACHTER (1994: 149).

¹⁶ X. *HG.* 5,4 42–45. Vö.: Plu. *Pel.* 15. A csaták Thespiiai, Plataiai, Tanagra és Tegyra mellett folytak; ezek nagy lendületet adtak Thébainak a hegemonia felé vezető úton.

Megjegyzések egy boiótiai felirathoz

Hippiasról, aki többször is magas politikai tisztséget viselt, nem elképzelhetetlen, hogy szülővárosában a hegemonia valamely hősének szobrot emeljen.¹⁷ Thébai mellett sem hozható fel sok érv, talán csak központi helyzete és mérete (azaz, hogy ez volt legnagyobb város) valamint az, hogy a két hős szülővárosa volt. Pausanias megemlékezik Epameinondas szobráról is, melyen egy vers is állt, s a szerző le is jegyzi azt. Érdekessége pedig abban rejlik, hogy míg az általunk vizsgált szobortalapzaton szereplő versben az egész Hellas felett való uralomról, addig a másokban egész Hellas szabadságáról olvashatunk: „S élhet egész Hellasz kedve szerint, szabadon.”¹⁸ Korábbi felvetésünk alapján e feliratokra tekinthetünk úgy is, mint a két személyiség habitusa közötti különbségnek emléket állító forrásokra, amelyek összeegyeztethetők a hozzájuk kötődő hagyománnyal. Epameinondas a szabadság és a béke, míg Pelopidas a harc követe. Ha tehát a szobor Thébaiban állt, akkor Pelopidast kellett ábrázolnia. A kérdésre a későbbiekben még visszatérünk.

Lássuk a datálás már említett problémáit. A vizsgálat előtt azonban egy kronológiai áttekintéssel kezdünk.

379	Thébai fellegvárát a Kadmeiát visszafoglalják a száműzött thébaiak, köztük Pelopidas
378–371	Boiót háború, három spártai invázió, csata Tegyanál (375), ezt követően a boiót szövetség restaurációja
371	Leuktrai csata, Thébai vezető <i>polis</i> lesz
370–368	Első és második peloponnésosi hadjárat Epameinondas vezetésével
369–367	Beavatkozás a thessaliali belpolitikába Pelopidas vezetésével
367–366	Békekötési kísérletek, sardeisi követség
366–364	Epameinondas flottaépítése
366	Harmadik peloponnésosi hadjárat, Arkadia és Athén szövetsége
365–362	Arkadiai–élisi háború
364	Kynoskephalai csata, Pelopidas halála, Orchomenos elpusztítása
362	Mantineiai csata, Epameinondas halála, a thébai hegemonia hanyatlása ¹⁹

¹⁷ Nem eldöntött tény, hogy Pelopidast vagy Epameinondast ábrázolta a szobor. DUCREY–CALAME (2006: 80–81).

¹⁸ Paus. 9,15,6. (ford. MURAKÖZY Gyula), ógörögül: αὐτόνομος δ' Ἑλλάς πᾶσ' ἐν ἐλευθερίῃ; DUCREY–CALAME (2006: 80).

¹⁹ Tájékoztató szakirodalom a kronológiához: általánosságban: J. BUCKLER: *Aegean Greece in the Fourth Century BC*. Leiden–Boston 2003, 232–350; Thébai hegemonia: J. BUCKLER: *The Theban Hegemony, 371–362 BC*. Cambridge–Massachusetts 1980; Thébai területe: S. C. BAKHUIZEN: *Thebes and Boeotia in the Fourth Century B. C.* Phoenix 48 (1994) 307–330; Leuktra: J. BUCKLER: *Epameinondas and the „Embolon”*. Phoenix 39 (1985) 134–143; Közös béke: G. L. CAWKWELL: *The Common Peace of 366/5 B. C.* CQ 11 (1961) 80–86; Flottaépítés: J. M. FOSSEY: *Une base navale d'Epaminondas*. In: *Papers in Boiotian Topography and History*. Amsterdam 1990, 185–200; Arkadiáról: J. ROY: *Arcadia and Boeotia in Peloponnesian Affairs, 370–362 B.C.* Historia 20 (1971) 569–599; Rövid összefoglalók a csatákról: A. SCHWARTZ: *Reinstating the Hoplite*. Stuttgart 2009.

Az első igazán nagy sikert, a leuktrai csatát tekinthetjük *terminus post quem*nek, mert azelőtt nem lenne értelme a felirat szövegének és Thébai hatalmas dicsősége emlegetésének. Azt, hogy pontosan 371-ben emelték volna a szobrot, nem tartjuk valószínűnek. Kétségkívül hatalmas győzelem és taktikailag remekül kivitelezett csata volt ez (a spártai király, Kleombrontos [380–371] is életét vesztette a Pelopidas vezette vakmerő és legendás thébai rohamban), mégis korainak ítéljük ezt a dátumot. A 369-es és a 363-as éveket is elvethetjük, mert ezekben az években Hippias *boiótarchosi* méltóságot viselt: ha a szobor az említett évekből származna, véleményünk szerint e magas tisztséget mindenképpen megemlégették volna a feliraton.

A peloponnésosi harcokban a thébaiak és szövetségeseik ugyan értek el sikereket,²⁰ de a végleges győzelmet nem tudták elhozni Thébainak. Ezért 367. a következő dátum, melyet lehetségesnek tartunk, amikor Pelopidas és (H)Isménias Alexandrosnál, a pherai *tyrannos*nál raboskodtak, és Epameinondas szabadította ki őket. Ezt a dátumot csupán azért tartjuk lehetségesnek, mert a felajánlás Zeus Saótésnek (a megmentő Zeusnak) szól, tehát akár ez alkalomból is emelheték a szobrot (természetesen mindkettőjük képmásával), de a feliraton szereplő *epigramma* szövege nem ezt tükrözi.

Pelopidas 364-es váratlan halála viszont teljesen elfogadható dátum számunkra, mivel ebben az esetben a szobor a hősnek, a thébai hegemonia egyik alappilléreinek állítana emléket. A szobor tehát nagy valószínűséggel őt ábrázolja, de a helyszín meghatározásában ez sem segít sokat. Az utolsó elképzelhető dátum 362, vagy nem sokkal utána, legkésőbb 360. Ez esetben inkább Epameinondas emlékművének kellene lennie, ugyanis a mantineiai csata győztesének, hősi halálának méltó emléke lehetett volna egy ilyen alkotás. A pontos datálás sajnos nem lehetséges, a korábbi kutatás és a szakirodalom is csak egy 371/0–362/0 közötti időszakot ad meg.²¹

Összegzésül következzen saját hipotézisünk a szoborról, annak helyéről és a felajánlás idejéről. Véleményünk szerint az alkotó Sikyóni Lysippos, a szobor 364-ben készült, Pelopidas halála után. A megrendelő a thespiai Hippias volt, aki azonos a *boiótarchos*szal, és aki a kollégája (netán barátja), Pelopidas iránti szeretetből és/vagy tiszteletből állíttatta a thébai hőst megformáló szobrot Thespiai városában. Így világossá válhat a Saótés *epitheton*, Hippias alakja és az *epigramma* heroikus hangvétele. Önmagunkkal vitába szállva, ha mégis Epameinondast formázta a szobor, akkor 362 után kellett, hogy készüljön. A helyszín kérdésében azonban még mindig Thespiai tűnik logikusabbnak, ha elfogadjuk Pausanias leírását a Thébaiban álló szoborról és az azon olvasható feliratról.

²⁰ Itt meg kell említeni Megapolis megalapítását (368): ehhez inkább a Pausanias által idézett thébai felirat illik. Lásd 18. jegyzet.

²¹ SEG LVI 551; DUCREY–CALAME (2006: 79); KNOEPLER (2009: 460–461).

Megjegyzések egy boiótiai felirathoz

IRODALOMJEGYZÉK

BUCKLER 1980 = J. BUCKLER: *The Theban Hegemony, 371–362 BC*. Cambridge MA 1980.

DUCREY–CALAME 2006 = P. DUCREY–C. CALAME: *Note de sculpture et d'épigraphie en Béotie II. Une base de statue portant la signature de Lysippe de Sicyone à Thèbes*. BCH 130 (2006) 63–81.

FRASER–MATTHEWS 2000 = P. M. FRASER–E. MATTHEWS: *A Lexicon of Greek Personal Names. Volume IIIB*. Oxford 2000.

KNOEPFLER 2009 = D. KNOEPFLER: *Béotie–Eubée*. REG 122 (2009) 443–477.

MORENO 1974 = P. MORENO: *Lisippo*. Bari 1974.

ROESCH 1965 = P. ROESCH: *Thespies et la Confédération Béotienne*. Paris 1965.

SCHACHTER 1994 = A. SCHACHTER: *Cults of Boeotia. I–IV*. London 1981–1994.

WISEMAN 1969 = J. WISEMAN: *Epaminondas and the Theban Invasions*. Klio 51 (1969) 177–199.

Notes on a Boiotian inscription

In my essay, I would like to make some reflections upon a Boiotian inscription of unknown origin. The most significant questions I am trying to address are as follows: who was it offered by? Where could it stand, in the capital city (Thebai) or in the town of Thespiiai? Moreover, who could be depicted by the Lysippus' classic – Pelopidas, the great warrior or the famously wise Epameinondas? Furthermore, I will also touch upon the possible chronology of the statue's erection, since this could primarily affect the answers above. Eventually, considering all the above, I will propose a feasible theory to answer all of these questions.